

cinta: „Rothschild se ke mně choval jako k svému, docela familiárně, to znamená, jak jen toho může být jako milionář schopen.“ Blahoslouklonost bohatého muže má v sobě vždy něco neblahého pro toho, kdo ji na sobě zakouší,“ dodali bychom.⁹

Vidíme, že otázka, již jsme si položili, je již rozhodnuta, jedno z dlaní teď zůstaneme u toho či onoho rovnocenného znění myšlenky. Je to správná a bystrá poznámka, kterou Heine vkládá do úst svému Hirši-Hyacintovi, poznámka pronesená s očividnou trpkostí, a je u tohoto chudého muže vzhledem k tak nedozírnému bohatství snadno pochopitelná. My bychom se ale neodvázali ji nazvat vtipnou. Ten, kdo se při převodu nemůže zbavit vzpomínky na básníkovu verzi a domníval by se teď, že myšlenka je přece taky sama o sobě vtipná, toho můžeme odkázat na jedno spolehlivé kritérium. Při převodu došlo ke ztrátě povahy vtipu. Řeč Hirše-Hyacinta v nás vyvolala salvu smíchu, a i když se nám může *Lippsův* věrný převod zamlouvat a podněcovat nás k zamýšlení, rozesmát nás nemůže.

Jestliže ale povaha vtipu nepřináleží myšlence, tak je ji třeba hledat ve formě, v doslovném znění jejího výrazu. Je nutné studovat pouze zvláštnosti způsobu výrazu, abychom uchopili to, co lze označit jako slovní a výrazovou techniku tohoto vtipu a co musí být v těsném vztahu k podstatě vtipu, protože charakter a účinek vtipu zaniká jeho nahrazením jiným zněním. Ostatně shodujeme se plně s jinými autory, klademe-li takový důraz na jazykovou formu vtipu. Tak např. *Fischer* (1889, 72) píše: „Je to především holá forma, jež z úsudku vytváří vtip.“ Zde si člověk vzpomene na jednu větu *Jean Paule*, jež vysvětluje a dokazuje právě tuto povahu vtipu v tom samém výroku: „Většinou vítězí pouhé postavení, ať se jedná o postavení válečníků či vět.“

Na čem se tedy zakládá „technika“ tohoto vtipu? Co se stalo s myšlenkou, kupříkladu v našem znění, než se z ní stal vtip, kterému se tak od srdce zasmějeme? Dvojí – jak nás poučí srovnání našeho znění s textem básníka. Zprv došlo ke značnému zkrácení. Abychom mohli myšlenku obsaženou v tomto vtipu plně vyjádřit, byli jsme nuceni přidat dodatek ke slovům „*R. se ke mně choval skoro jako k svému, docela familiárně*“ a ten, omezen na nejmenší možnou míru, zněl „*tj. jak jen to milionář svede*“, a teprve potom jsme cítili potřebu vysvětlující-

čího dodatku.¹⁰ Básník říká daleko kratěji: „*R. se ke mně choval skoro jako k svému, docela familiárně*.“ Celé omezení, jež konstatuje familiární pohostění, připojené druhou větou k té první, ve vtipu chybí.

Avšak přeci jen se neztratilo úplně bez náhrady, z níž je možné je rekonstruovat. Proběhla také ještě druhá změna. Slovo „*familiárně*“ [*familiär*] v nevtipném výrazu myšlenky se v textu vtipu proměnilo ve slovo „*familiónársky*“ [*familiónär*], a bezpochyby právě na tomto slovním tvaru závisí povaha a komický účinek vtipu. Nově utvořené slovo se překrývá na svém začátku se slovem „*familiárně*“ z první věty, ve svých koncových slabikách s „*milionářem*“ [*Millionär*] z druhé věty. Zastupuje téměř jednu část slova „*milionář*“ z druhé věty, tím i celou druhou větu. Umožňuje nám tímto způsobem uhodnout druhou větu, jež byla v textu vtipu vynechána. Toto slovo je třeba popisovat jako smíšený tvar sestávající ze dvou částí: „*familiárně*“ a „*milionář*“. Člověk je v pokušení znázornit si vznik dotyčného tvaru z obou těchto slov graficky.¹¹

Familiär
— Millionär
Familiónär

Proces, jenž přeměnil myšlenku ve vtip, lze však znázornit následujícím způsobem, který se sice může nejdříve zdát opravdu fantastický, nicméně nám ale přesně ukazuje daný výrok:

„*R. se ke mně choval docela familiär,*

tj. jak jen to Millionär svede.“

Nyní si představme, že na tyto věty působí stlačující síla a předpokládáme, že druhá věta je z jistého důvodu méně odolná. Tato je posléze eliminována a její významuplná část, slovo „*Millionär*“ schopné ubránit se potlačení, bude takřka natlačeno do první věty, splyne s její částí „*familiär*“, která je mu tolik podobná. A právě tato náhodně daná možnost zachránit to podstatné z druhé věty podpoří zánik jiných, méně důležitých částí. Tímto způsobem vzniká následně tento vtip:

„*R. se ke mně choval docela famili on är.*“

/ \

(*mili*) (*är*)